پیش‌گفتار

کلید راهگشای ارتقای سلامت معنوی جامعه از دیدگاه مقام معظم رهبری

سیدمحسن فروتن*

سلامت نعمتی‌الهی روبه کمال، در ابعاد جسمی، روانی، اجتماعی در فرد، خانواده و جامعه و طبیعت است؛ که زیربنای آن سلامت معنوی اسلامی است. سلامت معنوی اسلامی وضعیتی است که در آن بینش، گرایش و کنش فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان در راستای قرب و رضای الهی قرار گیرد. تاکنون محققان زیادی در تبیین سلامت معنوی بحث‌ها و مقالاتی را ارائه داده‌اند. اما از دیدگاه صاحب‌نظران و کارگزاران نظام اسلامی چگونگی رصد و ارتقای این بعد مهم سلامت در فرد، خانواده و جامعه مورد سؤال و توجه بوده است. سؤالاتی از قبیل اینکه سلامت معنوی را در فرد، خانواده و جامعه چگونه می‌توان تأمین کرد و وابسته به چیست؟ بهترین راه برای ارتقای سلامت معنوی آحاد مردم و جامعه کدام است؟ چه افرادی نقش بسزایی در صحت و سلامت معنوی و فکری جامعه و یا ابتلاء و بیماری آن به عهده دارند؟ وظیفه مسئولان دستگاه‌ها و دارندگان امکانات مادی و معنوی و مدیریتی برای ارتقای سلامت معنوی جامعه چیست؟ شاخص‌های رصد کلان ارتقای سلامت معنوی جامعه کدامند؟

خوشبختانه پاسخ به سؤالات فوق در پیام‌ها و بیانات مقام معظم رهبری بصورت روشن و واضح آمده است که می‌تواند به‌عنوان کلید راهگشای سلامت معنوی در جامعه ما باشد. لذا در این نوشته بصورت مستند به توصیه‌های راهگشای ایشان دراین‌خصوص می‌پردازیم. امید است که در پیشبرد ارتقای سلامت معنوی جامعه، سر لوحه کارگزاران نظام اسلامی قرار گیرد.

وابستگی سلامت معنوی هر فرد به نماز

سلامت معنوی هر فرد وابسته به نماز است و صراط مستقیم و حیات طیبه هر جامعه نیز تنها با اقامه نماز در آن تحقق می‌یابد. نماز، دری گشوده بر روی همه آحاد امت است که از آن می‌توان به هدایت و رحمت خداوند رسید و زندگی را در سمت و سوی درست و سرشار از خیر و برکت قرار داد. این همه تأکید بر اقامه نماز در کتاب و سنت، هدفی جز این ندارد که این باب رحمت بر روی فرد و جامعه مسلمان گشوده بماند و فرصت بهره‌مندی از آن دست دهد. (۱)

نماز، تأمین‌کننده سلامت معنوی

امروز جوان‌های ما بایستی، هم سلامت جسمی و هم سلامت معنوی و هم سلامت فکری را با هم داشته باشند و برای خودشان نگه دارند. سلامت جسمی را با ورزش و با تغذیه مناسب؛ سلامت معنوی و قلبی را هم با توجه به خدا، با نماز، با دعا، با توسل، با یاد شهدا؛ سلامت فکری را هم با کتاب‌خوانی تأمین کنید؛ از کتاب‌های خوب، راه‌گشا، راهنما - که از سوی متفکران و نویسندگان خوب ما تهیه شده و در اختیار ما گذاشته شده- استفاده کنید و بخوانید. این موجب می‌شود که نسل نوجوان ما هم سلامت جسمی داشته باشد، هم سلامت معنوی و روحی داشته باشد، هم سلامت فکری و عقلانی داشته باشد؛ آن‌وقت این، آینده کشور را تأمین می‌کند. (۲)

نماز، عامل تعالی روحی و معنوی فرد و جامعه

نماز برترین چیزی است که می‌تواند همه‌ی افراد جامعه‌ی مسلمان را به تهذیب اخلاقی و تعالی روحی و معنوی برساند. سه خصوصیت عمده در نماز هست که نقش برتر آن را در تهذیب نفس و پرورش روانی انسان‌ها پدید می‌آورد. نخست آن که نماز، با شکلی که در اسلام برای آن معین گشته یعنی حرکات و اذکار مخصوص، به‌طور طبیعی نمازگزار را به دوری از گناه و آلودگی فرامی‌خواند: ان الصلوه تنهی عن الفحشاء و المنکر. این فراخوانی پیوسته، توانایی آنان را دارد که هر کس را از منجلاب‌ها رها سازد و عروج بخشد.

* عضو پیوسته و ریاست گروه پژوهش و عضو گروه علوم دارویی فرهنگستان علوم پزشکی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-24]

دوم آن که در او روح پرستش و خضوع در برابر حضرت باری تعالی را که محبوب حقیقی و فطری هر انسان است، زنده می‌کند و غبار فراموشی از این حقیقت درخشنده را که در ژرفای فطرت او نهاده شده است می‌سترد.

سوم آن که به جان و دل نمازگزار، آن آرامش و اطمینانی را که شرط اصلی موفقیت در همه عرصه‌های زندگی است، هدیه می‌کند و تزلزل و اضطراب را که مانع بزرگی در راه اقدام مجدانه برای پرورش اخلاقی است، از او دور می‌سازد. هر یک از سه خصوصیتی که گفته شد در خور آن است که با تدبر و ژرف‌نگری دیده و سنجیده شود و از این راه بسیاری از معارف نماز آشکار خواهد شد.

اکنون هنگامی که می‌بینیم نماز با این ویژگی‌ها و کارسازی استثنایی‌اش، گستردگی به اندازه گستره همه جامعه اسلامی، دارد، یعنی همه در هر حال و هر جا وظیفه دارند آن را به جای آورند و هیچکس، هرگز از قلمرو این فریضه الهی بیرون نیست، در می‌یابیم که اندازه تأثیر آن در تأمین شرط نیکبختی یک ملت و یک جامعه، چقدر زیاد است.

حقیقت این است که هرگاه در میان مردمی، نماز ـ با همه شرایطش ـ رواج داشته باشد همین یک واجب الهی آنان را تدریجاً به همه نیکبختی‌ها می‌کشاند و خیمه دین را در زندگی آنان برپا می‌سازد. (۳)

نماز، برترین و کارآمدترین وسیله برای تأمین نیاز به رابطه معنوی با خدا

نیاز به رابطه معنوی با خداوند رحیم و کریم، امروز برای مردم دنیا از همیشه حادتر و جدی‌تر است؛ و نماز برترین و کارآمدترین وسیله برای تأمین این نیاز است. بشریت امروز به نماز خالص و کامل و پرشور اسلامی، از همیشه نیازمندتر است و شما مسئوولان امر ترویج نماز، باید به کمک الهی بتوانید، نه فقط نسل رو به رشد و بالنده جوان کشورمان، بلکه همه جان‌های نیازمند و کام‌های تشنه بشر متحیر در سراسر جهان را اشباع کنید و از سرچشمه فیاض نماز بهره‌مند سازید. (۴)

ترویج نماز، یکی از بهترین راه‌ها برای سلامت معنوی جامعه و یکی از موثرترین راه‌های کاستن آسیب‌های اجتماعی

انتظار این‌جانب آن است که همه به‌ویژه مسئولان دستگاه‌ها و دارندگان امکانات مادی و معنوی و مدیریتی، عظمت این مسأله را به‌درستی دریابند و گام در راه عمل نهند. همه بدانند که یکی از مؤثرترین راه‌ها برای کاستن آسیب‌های اجتماعی، ترویج نماز است. به این‌که حتی یک نفر از جوانان و نوجوانان کشور، در نماز سهل‌انگاری نکند همت گمارید. این یکی از بهترین راه‌ها برای سلامت معنوی و روحی مردم ما و جامعه ما است (۵).

نماز، عمود دین

عموم مردم، آنچنان‌که باید و شاید، قدر نماز را نمی‌دانند. نماز به معنای واقعی کلمه عمود دین است؛ معنای عمود این است که اگر نبود، سقف فرو می‌ریزد؛ بنا شکل بنایی خود را از دست می‌دهد؛ نماز این است. بنابراین پیکره عظیم دین متوقف است به نماز. کدام نماز می‌تواند این پیکره را حفظ کند؟ آن نمازی که دارای خصوصیات مطلوب خود باشد: قُربانُ کُلِّ تَقی، ناهی از فحشا و منکر، نمازی که با ذکر همراه باشد؛ وَ لَذِکرُاللهِ اَکبَر؛ این ذکری را که در درون نماز است، هم باید عمل کنیم، هم باید ترویج کنیم. (۶)

نماز، معبر اصلی برای رسیدن به خوشبختی دنیا و اخرت و یکی از عوامل مهم انضباط و انتظام اجتماعی

باید گفت که نماز معبر اصلی برای سلوک انسان در راهی است که ادیان الهی در برابر آدمی نهاده اند تا بتواند از آن به هدف و غایت اصلی حیات یعنی رستگاری و خوشبختی دنیا و آخرت دست یابد. نماز اولین قدم سلوک الی‌الله است؛ ولی ظرفیت این عامل الهی به اندازه‌ای است که در اوج کمال بشری نیز می تواند بال پرواز انسان عرشی شود، تا آنجا که برترین انسان تاریخ یعنی پیامبر گرامی اسلامی می‌فرماید: "نماز نور چشم من است" و در هنگام فرارسیدن وقت نماز از مؤذن خود می‌خواهد که با سردادن بانگ اذان، جان او را کامیاب و سرشار از راحت و امنیت سازد. شاید بتوان گفت که هیچ عامل عبادی دیگری اینگونه در همه مراحل تکامل معنوی انسان برای او کارگشا و نیروبخش و پیشبرنده نیست. نماز از آنجا که اولاً سلامت و تعالی اخلاقی و معنوی به افراد جامعه می‌بخشد و ثانیاً از آن رو که با شکل و محتوای ویژه خود نمازگزار را به انضباط می‌کشاند و از بیهودگی و ولنگاری نجات می‌دهد، به حق باید یکی از عوامل مهم انضباط و انتظام اجتماعی شناخته شود. (۷)

نماز، راه رسیدن جامعه به نقطه مطلوب آرمانی اسلام

اهمیت نماز را باید به‌درستی فهمید. این که فرموده‌اند: اگر نماز در درگاه خداوند، مقبول افتد، دیگر خدمات و زحمات نیز پذیرفته شده و اگر نماز مردود

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-24]

باشد، هرچه جز آن نیز مردود گشته است، حقیقتی بزرگ را به ما می‌نمایاند. آن حقیقت این است که اگر در جامعه اسلامی نماز در جایگاه شایسته‌ی خود قرار گیرد، همه تلاش‌های سازنده مادی و معنوی، راه خود را به سمت و سوی آرمان‌ها می گشاید و جامعه را به نقطه مطلوب آرمانی اسلام می‌رساند و اگر از اهمیت نماز غفلت شود و نماز مورد بی‌اعتنایی قرار گیرد، این مسیر به‌درستی طی نخواهد شد و تلاش‌ها و مجاهدت‌ها تأثیر لازم را در رساندن به قله‌ای که اسلام برای جامعه‌ی بشری ترسیم کرده است، نخواهد داشت. این حقیقت به همه ما هشدار می‌دهد و وظیفه‌ای سنگین را به یاد ما می‌آورد. (۸)

نماز، ناب‌ترین و کامل‌ترین نمونه و وسیله ذکر

نماز با ترکیب هماهنگ دل و زبان و حرکت، ناب‌ترین و کامل‌ترین نمونه و وسیله ذکر است.

انسان در زندگی شخصی‌اش، گاه بر اثر محنت‌ها و شدت‌ها و مصیبت‌ها، و در زندگی جمعی‌اش گاه با حوادث تحول‌آفرین مانند حرکت عمومی به سوی جهاد یا انفاق یا کمک به نیازمندان، به عامل ذکر نزدیک می‌شود، و گاه با سرگرمی‌های هوس آلود و غرق شدن در سرخوشی و اشرافی‌گری و عیش بارگی، از آن دور می‌افتد. عنصری که می‌تواند در همه این احوال او را به بهشت «ذکر» نزدیک یا نزدیک‌تر کند، نماز است. نماز در حالات آمادگی روحی، به آدمی عروج و حال و حضور بیشتر می‌بخشد و در حالات غفلت و ناآمادگی، در گوش او زنگ آماده باش می‌نوازد و او را به آن وادی نورانی نزدیک می‌سازد. لذا نماز در هیچ حالی نباید ترک شود. در عین شدت و محنت، در بحبوحه میدان جهاد، در هنگام فراغ و آسایش، و حتی در میان محیط لجن‌آلودی که انسان با هوس‌ها و کینه‌ها و شهوت‌ها و خودخواهی‌ها، پیرامون خود پدید آورده است، نماز یک شربت مقوی و شفابخش است، باید آن را با دل و جان خود نوشید و از هر نقطه که در آن واقع شده‌ایم، یک گام یا یک میدان به بهشت رضوان نزدیک شد. از این روست که نه حَی علی‌الجهاد و نه حَی علی‌الصوم و نه حَی علی‌الإنفاق، نگفته‌اند، ولی در هر روز بارها سروده‌اند: حی علی‌الصلاة. (۹)

نماز، مستحکم‌ترین و دائمی‌ترین وسیله برای ارتباط میان انسان و خدا

هیچ وسیله‌ای مستحکم‌تر و دایمی‌تر از نماز برای ارتباط میان انسان با خدا نیست. مبتدی‌ترین انسان‌ها رابطه خود با خدا را به وسیله نماز آغاز می‌کنند. برجسته‌ترین اولیای خدا نیز بهشت خلوت انس خود با محبوب را در نماز می‌جویند. این گنجینه ذکر و راز را هرگز پایانی نیست و هر که با آن بیشتر آشنا شود، جلوه و درخشش بیشتری در آن می‌یابد. کلمات و اذکار نماز، هریک خلاصه‌ای است که به بخشی از معارف دین اشاره می‌کند و به طور مکرر و پی‌درپی آن را به یاد نمازگزار می‌آورد. نمازی که با تدبر در معانی و بدون سهو و غفلت گزارده شود، انسان را روزبه‌روز با معارف الهی آشناتر و به آن دلبسته‌تر می‌سازد. (۱۰)

حفظ سلامت معنوی عامل آسیب‌ناپذیری در مقابل دشمن

ما باید خودمان مراقب باشیم که از درون پوک نشویم؛ از درون پوسیده نشویم. آن وقتی که ما سلامت معنوی خودمان را حفظ کردیم، راهی را که اسلام و جمهوری اسلامی به ما نشان داده، پیش رفتیم و از آن راه منحرف نشدیم، از دشمن بیرونی، مطلقاً ترسی نداریم؛ به ما آسیبی نمی‌زند؛ نمی‌تواند آسیب بزند. (۱۱)

اقشار تأثیرگذار در صحت و سلامت معنوی و فکری جامعه

قشر وسیع روشنفکر از جمله علما، مبلغان، استادان و نویسندگان، نقش بسزایی در صحت و سلامت معنوی و فکری جامعه و یا ابتلاء و بیماری آن برعهده دارد. (۱۲)

شاخص‌های اداء شدن حق نماز (عامل تعالی سلامت معنوی جامعه)

نشانه‌ها و شاخص‌هایی هست که هرگاه و هرجا دیده می‌شوند می‌توان گفت: حق نماز، گزارده شده است.

۱. **همگانی شدن نماز:** ناسپاسی بزرگی است که کسی در محیط اسلامی به سر برد و نماز را که برترین وظیفه‌ی هر مسلمان است، به جا نیاورد. چنین کسی نزد خدا و نزد بندگان خدا روسیاه و در حق خود، مقصر است، چرا که خویش را از برکات نماز محروم ساخته و درباره‌ی نماز کوتاهی کرده است. آن‌گاه که در جامعه اسلامی همگان از پیر و جوان و نوجوان و در هر موقعیت اجتماعی یا خانوادگی، و در همه شرایط زمانی و مکانی و جوی، و در آسایش و در رنج و شادی و غم، نماز را چون پایه دین و بخشی از زندگی یک مسلمان، به جای آوردند و به هیچ بهانه، عمداً آن را ترک نکردند، مهم‌ترین نشانه حق‌گزاری نماز آشکار شده است.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-24]

۲. **نیکو به جای آوردن نماز:** یعنی با توجه به معنی و مفهوم کلمات نماز و همراه با خشوع و حضور. و این روح نماز است که بدون آن، نماز کالبدی است بی‌جان

۳. **آبادی مساجد و افزایش نمازهای جماعت:** این به معنای بروز برکات نماز در سطح همکاری و همدلی اجتماعی است.

۴. **مطرح شدن نماز در عرصه مطالعات و تحقیقات علمی:** همان‌طور که بحث فقهی درباره نماز و مقدمات آن، طولانی‌ترین مباحث فقهی در حوزه‌های علمیه را تشکیل می‌دهد، بحث کلامی، عرفانی و اجتماعی نماز نیز باید سلسله مهمی از مباحث دینی مطرح در سطح جامعه را پدید آورد. آگاهان دینی و محققان و نویسندگان در این باره مقالات و تحقیقات و کتاب‌هایی فراهم کنند و بحث نماز به‌طور مکرر در همه جایگاه‌های تبلیغ دین، با زبان‌ها و شیوه‌ها و از زاویه‌های گوناگون مطرح گردد. در کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف، به تناسب، فصل فشرده یا گسترده ولی به‌هرحال، عمیق و متینی درباره نماز گنجانیده شود.

۵. بزرگان جامعه و کسانی که چشم‌ها به آن‌ها دوخته شده و انگشت‌ها آن‌ها را نشانه کرده است، در مراکز همگانی نماز دیده شوند و نماز خانه‌های مراکز عمومی، ویژه آدم‌های بیکار یا فرودست شمرده نشود.و نشانه‌های دیگری که با تدبر می‌توان بدان‌ها دست یافت. هر گاه این نشانه‌ها همه در جامعه‌ای پدید آید، به حق باید گفت که حق نماز در آن جامعه ادا شده است، و هرچه این نشانه‌ها بیشتر باشد گرایش به حق‌گزاری نماز بیشتر است. (۱۳)

موضع‌گیری در برابر حرکات ضددینی، یکی از شاخص‌های سلامت معنوی جامعه

شاید [در میان] کسانی که مثلاً صد سال پیش زندگی می‌کردند، ایمان‌های قرصی در بین مردم متدین وجود داشت لکن جلوه عملی نداشت. شما ملاحظه کنید شیخ فضل‌الله نوری با آن عظمت را، ملای به آن بزرگی را، اینجا وسط تهران به دار کشیدند، آن کسی هم که او را به دار کشید یک ارمنی بود - یک افسرِ ارمنی ایرانی؛ یعنی غیرمسلمان بود - عده‌ای هم گوشه کنار یک اشکی ریختند، اما هیچ حرکتی انجام نگرفت؛ با اینکه آن وقت رضاخانی هم سرکار نبود که حالا بگوییم مثلاً حکومت دیکتاتوری آنچنانی‌ای بود؛ یعنی تحرک وجود نداشت. حالا این را مقایسه کنید با این شهید طلبه همدانی ما؛ یک طلبه‌ی همدانی، در خیابان با مظلومیت به شهادت رسید؛ شما دیدید همدان چه غوغایی شد برای تشییع او! چه انعکاسی در ایران پیدا کرد؟ همه احساس همدردی کردند، همه احساس علاقه کردند؛ اگر آن جنازه مطهر در تهران یا در مشهد یا در اصفهان یا در تبریز تشییع می‌شد، همین جور اجتماع عظیمی به وجود می‌آمد؛ امروز مردم این جوری هستند. حالا یک عده‌ای تبلیغ می‌کنند که مردم از دین فاصله گرفته‌اند؛ نخیر، به هیچ وجه این جوری نیست. ما آن زمان را هم دیده‌ایم، آن زمان هم طلبه بودیم. (۱۴)

وظایف کارگزاران نظام در ترویج نماز (عامل ارتقای سلامت معنوی جامعه)

ترویج نماز با همه شیوه‌های اثرگذار، در شمار وظایف بزرگی است که همه باید بدان اهتمام ورزیم (۱۵) دعوت به نماز، دعوت به زیباترین جلوه‌های زندگی است، زیرا نماز، فصلی از زندگی است که در آن انسان در برابر آفریننده و دارنده همه نیکی‌ها و زیبایی‌ها، به عرض نیازی عاشقانه می‌پردازد و بر عیار زیبایی و نیکی روان و دل خویش می‌افزاید. این حجم عظیم و زبان مؤثرِ توصیه به ذکر و نماز در قرآن و حدیث، نشانه همین ویژگی در دعوت به نماز است. بندگان صالح و نیکوکار خداوند باید این را درسی برای خود بدانند و به نماز دعوت کنند. مسئولان مؤمن در نظام اسلامی باید امکانات گسترده خود را در خدمت این دعوت بگذارند. روحانی، معمّم، مربی، مدیر و مسئول در همه جا مخاطبان و دایره نفوذ خود را به این سو بکشانند و از آنان دعوت‌کننده به خدا و نماز بسازند. (۱۶) به این‌که همگان فرا بگیرند و عادت کنند که نماز را با خشوع و حضور قلب به‌جاآورند، همت گمارید. این‌ها همه کارهای ممکنی است که با عزم راسخ و کار مداوم شما دست‌اندرکاران، محقق خواهد شد، ان‌شاءالله. (۵) تلاش‌های فرهنگی و هنری و برنامه‌ریزی‌های آموزشی و غیره، همه باید به‌گونه‌ای طراحی و اجرا شود که نماز، با کیفیت مطلوب، روزبه‌روز در میان مردم به‌ویژه جوانان و نوجوانان رونق گیرد و همه به‌راستی از این چشمه پاکی و روشنی بهره‌مند شوند. (۸) مدیران دستگاه‌های اداری و دولتی، خود متصدی اقامه نماز در آن دستگاه‌ها شوند.در همه اجتماعات با فرا رسیدن وقت نماز، نماز به پا داشته شود و اجتماعاتی که به خاطر انبوهی آن یا به هر جهت دیگر قادر به این کار نیستند، برنامه زمانبندی آن‌ها جوری تنظیم شود که با وقت نماز تصادف پیدا نکند. (۱۷) همت خویش را بر آن بگمارید که نماز را به درستی بشناسانید. این از هر بخشنامه و دستور و فرمانی کارسازتر است. دل‌ها با جویایی معنویت سرشته شده‌اند، شما این راه راست، این داروی معجزه‌گر، و این پنجره‌ی دلگشا را به آنان نشان دهید. این است آنچه نماز را همگانی و آن را با حال و حضور و شور و شیدایی همراه می‌سازد، (۱۸)

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-24]

منابع

1. Message on the occasion of the 25th National Prayer Meeting on 17 Azar 1995.
2. Statements at the celebration of the assignment of students on 23 Azar 1995.
3. Message on the occasion of the fifth national prayer meeting of Shahrivar month 1995.
4. Message on the occasion of the 7th National Prayer Meeting on October 7, 1976.
5. A message on the occasion of the twenty-fourth national prayer meeting on 6 February 2014.
6. Statements at the meeting of the imams of the congregations of mosques in Tehran province on August 31, 2015.
7. Message on the occasion of the 9th National Prayer Meeting on 18 September 1993.
8. A message on the occasion of the 20th National Prayer Meeting on September 15, 2011.
9. Message on the occasion of the 11th National Prayer Meeting on September 15, 2001.
10. Message on the occasion of the first national prayer meeting on Mehr 16, 1991.
11. Statements at the meeting of professors and students at the University of Science and Technology on Azar 24, 2017.
12. The meeting of Friday imams and congregations of Mazandaran province with the leader of the revolution on May 29, 1999.
13. Message on the occasion of the fourth national prayer meeting on September 10, 1994.
14. Statements at the meeting of students of seminaries on May 18, 2019.
15. Message to the 28th National Prayer Meeting on 14 Azar, 2018.
16. Message to twenty-sixth national prayer meeting on 20 Azar, 2017.
17. Message on the occasion of the sixth national prayer meeting on 21 Shahrivar, 1996.
18. Message to the 16th National Prayer Meeting on 14 Shahrivar, 2007.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-24]